

TÆT PÅ PDA

Mange kender til PDA, brugerstyret indkøb af bøger, men hvordan sammensætter bibliotekerne PDA-aftaler med udbyderne, de såkaldte aggregatorer? Et nyt speciale fra Det Informationsvidenskabelige Akademi kortlægger praksis på fire danske universitetsbiblioteker. Forskellene synes måske små, men kan have væsentlig økonomisk betydning.

MARIA OSTENFELD PEDERSEN, CAND.SCIENT.BIBL. OG BIBLIOTEKAR PÅ KØBENHAVNS HOVEDBIBLIOTEK,
MARIAOSTENFELDPEDERSEN@GMAIL.COM

MARGRETHE BREDAHL, CAND.SCIENT.BIBL., DIMITTEND OG PÅ BARSØSORLOV,
MDKBREDAHL@GMAIL.COM

Bibliotekaren udvælger nye bøger og opbygger bibliotekets samling. Sådan har det fungeret i årtier, men det vender PDA på hovedet. Patron Driven Acquisition står det for, og er karakteriseret ved, at bibliotekets brugere - uden deres viden - vælger, hvad biblioteket køber. En PDA-aftale sikrer dermed, at de bøger, der købes, også bliver brugt, og PDA bliver på den måde en løsning på et velkendt problem: at mange bøger erhverves for kun at stå ubrugte hen på bibliotekernes hylder.

PDA er et område i vækst, og PDA-aftalerne er at finde på de fleste danske universitetsbiblioteker – nogle gange ved siden af de beslægtede EBA-aftaler, der baserer indkøbene på bagudrettet brugerstatistik. Tendensen bekræftes af den seneste udgave af DEFF's e-bogsbarometer (2015) og blev i 2012 også spået en lys fremtid i rapporten *Fremtidens Forskningsbibliotek*. De fleste indenfor FFU-biblioteksverdenen har nok hørt om de grundlæggende principper i PDA, men færre ved, hvordan aftalerne strikkes sammen.

Ikke en hyldevare

En PDA-aftale er ikke en hyldevare, men en skræddersyet aftale mellem en leverandør af e-bøger, en såkaldt aggregator, og biblioteket. Med en PDA-aftale får biblioteket og dets brugere i ét samlet system adgang til e-bøger fra flere forlag. Posterne vises, som var det en hver anden e-bog; brugeren kan altså ikke se om e-bogen er købt på almindeligvis eller om den udbydes via PDA-aftalen. Når brugeren klikker sig adgang til e-bogen vil de efter en preview-periode på ca. 5 min. blive spurgt om de vil læse mere. Klikker brugeren ja, vil bogen, alt efter hvilken aftale biblioteket har, blive enten lejet eller købt.

Aftalerne kan sammensættes på flere forskellige måder, og der er mange parametre, der kan justeres. Disse parametre skal afstemmes indbyrdes og stemme overens med bibliotekets brugeres informationsadfærd og forventninger og med bibliotekets økonomiske ressourcer. Der er med andre ord tale om en ikke helt let balanceakt. Vi skal nu se på et udpluk af disse parametre, og på hvordan variationer bl.a. kan have signifikant økonomisk betydning.

Købt ved første klik

Det første parameter, vi skal kigge på, er, hvor mange gange brugerne kan leje en titel, før et køb udløses. I vores undersøgelse er vi stødt på tre varianter; ét-, to- og tre-kliks-aftaler. Bogen bliver altså købt ved hhv. første, anden og tredje gang en bruger klikker på 'Læs mere'. I en tre-kliks-aftale lejer biblioteket titlen to gange, inden bogen ved tredje klik bliver købt. Brugeren mærker ingen forskel på leje og køb.

Kort fortalt egner ét-kliks-modellen sig til biblioteker med en homogen brugergruppe, der har et ensartet behov. Her kan man gå ud fra, at hvis én bruger ønsker en bog, vil der også være andre brugere, der i fremtiden vil efterspørge samme bog, hvorfor biblioteket bør købe bogen første gang den efterspørges og dermed undgå lejeudgiften, der typisk ligger på 10-30 % af bogens indkøbspris.

Omvendt egner tre-kliks-aftalen sig til biblioteker med en mindre homogen brugergruppe. Her er der stor sandsynlighed for, at bogen aldrig vil blive efterspurgt anden gang. Derfor kan det bedst betale sig blot at leje den.

Og det er store summer, der er i spil, når bibliotekerne stykker aftalerne sammen. Et af de biblioteker, vi har talt med, har med deres tre-kliks-aftale i november sidste år betalt 35.000 kr. mindre i forhold til, hvis de havde haft en to-kliks-aftale. Hertil skal det dog bemærkes, at det tal kan variere fra måned til måned bl.a. fordi bøger jo kan blive købt måneden efter, efter de to gange leje som aftalen indebærer, og derfor øge udgifterne. Man kan ikke sige, at en aftaleform generelt er billigere end en anden. Det afhænger af det enkelte biblioteks udlån.

Bibliotekaren har stadig indflydelse

Med en PDA-aftale er det brugeren, der styrer indkøbene, men kan kun vælge inden for et begrænset udvalg af titler. Der er stor variation på dette udvalgs omfang. I de PDA-aftaler, vi har undersøgt, svinger det fra 8.500 til 100.000 titler. Når biblioteket skal vælge titler fra aggregatoren kan de indsnævre med parametre som emneord, klassifikationskoder, udgivelsesår, sprog og meget mere. F.eks. har et af bibliotekerne fravalgt alle titler der starter med "101" for at undgå uvedkommende titler som f.eks. "101 drinks med tequila".

Bibliotekerne giver udtryk for, at arbejdet med at sortere i titlerne er meget tidskrævende og en af de største udfordringer ved at etablere og vedligeholde en PDA-aftale. Fælles for dem alle lyder det også, at det er på det punkt, at aggregatorerne halter bagefter. Det er stive og ufleksible systemer, og ofte må bibliotekarerne også sortere titlerne manuelt, hvilket er tidskrævende. Så selvom meget af relevansvurderingen med PDA flyttes til brugeren er det altså stadig biblioteket, der udvælger hvilke titler, der kan lejes og købes fra. Og præcis som i ét-, to- eller tre-kliks-overvejelserne må det enkelte bibliotek analysere brugernes behov og efterspørgsel og dimensionere udvalget af titler herefter.

Ikke kun e-bøger

Der er bred enighed om, at en PDA-aftale vedrører e-bøger, men Aalborg Universitetsbibliotek (AUB) udvikler netop nu en model, der også inkluderer trykte bøger i PDA-aftalen. Det leder os frem til det sidste parameter, vi skal se på: materialetype.

AUB har, med forbillede i University College i Dublin, lavet en aftale, der skal udbyde trykte bøger side om side med e-bøgerne. AUB mener, at indhold frem for format, skal styre, hvad der indkøbes. Aftalen er en totalløsning, der samler hele bibliotekets accession i ét og tilmed lader leverandøren stå for klargøringen af de trykte bøger.

Det er i dansk sammenhæng enestående at inkludere trykte bøger i en PDA-aftale. Valget skyldes, at AUB gennem flere år har undersøgt sine brugeres præferencer, og det viser sig, at brugerne mener, at de får en bedre læseoplevelse og bedre overblik, når de læser et trykt eksemplar af en bog. Men undersøgelsen viser også, at de er pragmatiske i deres valg og derfor ofte vælger e-bøgerne, bl.a. fordi de her får øjeblikkelig adgang, og fordi de kan søge i dem. Derfor må man lade PDA-aftalen inkludere begge formater, lyder AUB's rationale. AUB's initiativ skiller sig ud i et bibliotekslandskab, der bliver stadig mere digitalt og satser stort på e.

E-bøger og fjernlån

En PDA-aftale kan skrues sammen på mange måder. Vi har her set på tre parametre, men der er flere: Udlejningsperiode, prissætningsbalance mellem leje og køb, frekvens med hvilken aggregatoren tilbyder nye titler m.m.

Selv når det enkelte bibliotek har indgået en god PDA-aftale, rejser der sig spørgsmål. E-bøger, der som sagt udgør hovedparten af PDA-indkøbene, kan pga. restriktioner fra forlagene ikke fjernlånes, hvilket blokerer for det interurbane lånesamarbejde. PDA-aftaler skal sikre bedre udnyttelse af bibliotekernes indkøbsbudgetter på institutionsniveau, men betyder at et ressourcensparende initiativ på tværsektorielt niveau, træder ud af kraft. Og folkebiblioteker og FFU-biblioteker må beslutte, om de kan bruge penge på materialer, der ligger uden for deres sædvanlige accessionsområde, hvis de efterspørges af en bruger - og i den sammenhæng kan man spørge til trivslen af princippet om fri og lige adgang. 🍌